

ски живот Католичке цркве у Србији и о њиховом деловању међу становништвом. Писано научним стилем, са подразумеваним научним апаратом, а уједно и пријемчиво за ширу читалачку публику, ово дело представља важан извор за све проучаваоце верских прилика у периоду Краљевине Југославије, затим социјалистичке државе, све до наших дана. Препоручујемо га и свим љубитељима локалне историје ресавско-моравског краја и историје централне Србије.

Ненад АНЖЕЛ

Živko Avramovski. *Nemci o Kraljevini Jugoslaviji. Izveštaji nemačkih diplomatskih predstavnika 1920–1941, tom I, 1920–1929.* Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2020, 409.

Живко Аврамовски (1926–2020) је оставио видан траг у домаћој историографији као одличан познавалац спољне политике Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца / Краљевине Југославије, односа између балканских држава и политике великих сила према региону током прве половине двадесетог века. Објавио је више значајних монографија, велики број чланака и приредио је тротомну збирку британских дипломатских докумената о југословенској краљевини, збирку немачких докумената о економској експлоатацији током Другог светског рата, те пројекте југословенско-бугарске федерације. У својим радовима често је водио расправе са страним историчарима у погледу интерпретације међународних догађаја на тлу југоисточне Европе, а био је и један од малобројних југословенских историчара који су сарађивали са чехословачким колегама крајем шездесетих и током осамдесетих година.

Данас стручна јавност има прилику, са равно педесет година за кашњења, да се упозна са првим томом збирке немачких дипломатско-конзуларних извештаја коју је приредио Живко Аврамовски. Првобитно је припремљена за објављивање давне 1970. као прва збирка докумената стране провенијенције о југословенској краљевини. Кључни проблем представљало је мишљење рецензента да у време јачања хрватског масовног националистичког покрета није било пожељно да се објављује збирка историјских докумената, која је покривала период треће деценије 20. века, у којој су постојале негативне оцене немачких дипломатских и конзуларних представника о хрватском народу и његовим политичким представницима (стр. 11, 12). Према информацијама које је редактор изнео читаоцима, ни потоњи покушај Живка Аврамовског да договори објављивање збирке докумената са својом матичном кућом, Институтом за савремену историју, није уродио плодом (14). На крају се Архив Југославије прихватио овог вредног издавач-

ког подухвата, настављајући вишедеценијску традицију објављивања збирки докумената, домаће и стране провенијенције, о историји југословенске државе. Тиме је настављена плодносна сарадња са Живком Аврамовским започета објављивањем тротомне збирке *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, која је у стручној јавности била врло запажена. Дуготрајан пут немачких докумената од радног стола до штампарије готово симболично је окончан свега неколико дана пред деведесет и четврти рођендан приређивача.

Према идеји Живка Аврамовског, збирка је требало да буде штампана у пет свезака, али је то накнадно измењено те је садашњи план да се штампају три тома. Први том, који овом приликом представљамо, посвећен је периоду од оснивања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца до завођења шестојануарског режима. Други том би требало да покрива период од 6. јануара 1929. до извештаја немачког посланика од 6. јуна 1935, непосредно пред пад владе Богољуба Јевтића и формирање кабинета Милана Стојадновића. Трећи том, који би према плану покривао период до Априлског рата 1941, још увек је у припреми.

После пола века од почетног предлога за објављивање, унете су неке измене у пројекат који је почео са реализацијом. Уочљиве су три знатније измене. На основу мишљења рецензената обим је смањен са првобитних 200 на крајњи одабир 154 документа. Наслов који је дао Живко Аврамовски *Diplomatski izveštaji iz političkog arhiva u Bonu o političkim prilikama u Jugoslaviji 1920–1941*. Tom I, 1920 – 5. 1. 1929, промењен је уз сагласност приређивача. На тај начин је постигнут двоструки циљ. Због кашњења од равно педесет година, овај наслов је постао застарео и нетачан, јер је Политичка архива Министарства спољних послова (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes) пренета из Бона у Берлин. Планирана тротомна збирка немачких докумената је истовремено библиографски уједначена са већ поменутом збирком докумената из архиве Форин офиса од истог приређивача. Вероватно је из разлога уједначавања напуштена и првобитна идеја да збирка буде штампана у пет свезака па је садашњи план да буду објављена три тома.

Први том обухвата документа настала од 4. августа 1920. до 5. јануара 1929. године. Највећим делом су то извештаји посланика и отправника послова у Београду, конзула у Загребу и Сарајеву, а мањи део су инструкције, белешке и циркулари МСП-а, те извештаји амбасада у Паризу, Риму, Лондону и Москви, посланстава у Бечу и Букурешту, и конзулата у Трсту и Грацу. Како је Живко Аврамовски сâм напоменуо у предговору писаном 1970, основни циљ ове збирке докумената је да помогне историчарима истраживање унутрашње политике југословенске краљевине. Приликом одабира докумената приређивач је посебну пажњу посветио уређењу на државном и локланом нивоу и односима између појединих политичких партија. Немачке дипломате и конзули су извештавали о многобројним проблемима који су постојали у новоформираној држави, али нису сувише претеривали у њиховом негативном оцењивању, већ су их посматрали као постепени, иако можда сувише спори, процес унутрашње консолидације. У збирци

видно место имају извештаји о раду, популарности, фракцијским трвењима и међусобним односима Народне радикалне странке, Југословенске демократске странке, Хрватске републиканске сељачке странке / Хрватске сељачке странке и Сељачко-демократске коалиције, али нису изостала ни документа која се односе и на рад других политичких партија. Кроз извештаје је могуће пратити како су немачке дипломате и конзули постепено стварали мишљење о југословенским политичарима који нису имали истакнутију улогу у државним пословима пре 1918, попут Стјепана Радића или Светозара Прибићевића. Врло су занимљива запажања о раду појединих министара на пословима из њихових ресора, нпр. Момчила Нинчића као министра трговине и индустрије или Константина (Косте) Куманудија као министра финансија. У својим анализама су покушавали да проникну у стварну снагу комуниста у градским и сеоским срединама, не ослањајући се само на изборне резултате већ поредећи њихову агитацију, пропагандне поруке и средства политичке борбе са менталитетом и степеном образовања локалног становништва. Посебну пажњу посвећивали су односу становништва Црне Горе према губитку независности, династији Петровић и политичкој елити у Београду. Поред тога, пажња је посвећена односима између различитих етничких група. Најчешће су анализирани односи између Срба и Хрвата, (не)постојање југословенског идентитета у различитим деловима државе, држање већинског становништва према немачкој и мађарској мањини и према Италијанима, а један део докумената засебно анализира положај немачке националне мањине и њено држање према политичком систему и појединим владама. У извештајима су анализирани и односи између припадника различитих верских заједница, на првом месту православаца и римокатолика, а у мањем обиму православаца и муслимана.

Знатно ређа су документа која анализирају и међународни положај југословенске краљевине, њену спољну политику, политичке и економске односе са другим државама. Ова питања су углавном третирана у ширем контексту. Посланици су приликом значајнијих промена влада писали опште извештаје у којима су анализирали могуће последице на развој унутрашње и спољне политике. Посебно су покушавали да проникну у питање утицаја унутрашњополитичких промена на евентуално мењање курса спољне политике. Приликом постављења нових министара иностраних дела, анализиран је њихов однос према дипломатском кору у Београду, европски или оријентални утицај на свакодневно вођење послова, као и могуће импликације у погледу општег курса спољне политике. У првом тому приређен је само мањи број извештаја у којима су изнета разматрања немачких посланика о последицама потписивања и (не)поштовања одређених међународних правних аката.

Први том *Nemci o Kraljevini Jugoslaviji* који је пред нама представља значајан корпус историјске грађе који ће сигурно бити користан за историчаре који се интересују за Краљевину СХС/Југославију, стога претпостављамо да ће, попут тротомне збирке *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, по-

стати незаобилазан извор информација за будућа истраживања. Тиме је Архив Југославије наставио у најбољем маниру своју вишедеценијску праксу објављивања значајних историјских извора за историју Југославије.

Срђан МИЋИЋ

Perica Hadži-Jovančić. *The Third Reich and Yugoslavia: An Economy of Fear, 1933–1941*. London: Bloomsbury Academic, 2020, 288.

Перица Хаџи-Јованчић је својом докторском дисертацијом одбрањеном на Универзитету Кембриџ и потоњом књигом објављеном у Лондону обновио интересовање домаћих историчара за питање економских односа између Краљевине Југославије и Трећег рајха. Он, истовремено, прати и тенденцију изучавања билатералних економских односа југословенске краљевине која је присутна у домаћој историографији последњих година. Књига је заснована на савесно истраженој југословенској, немачкој и британској архивској грађи, те дневничкој и мемоарској литератури, економској периодици и стручној литератури на три језика. Аутор је уложио труд да једну уже стручну тему изложи на лак и занимљив начин, што је посебно похвално када се има у виду комплексност система клириншке трговине и његових репрекусија на државну економску политику, привредне активности и берзанско пословање.

Књига почиње уводом у ком су изнете теоријске поставке, дат преглед коришћених извора и оцена постојеће литературе, те ограничења која је аутор увео у обради теме. Потом следи девет глава, закључак и напомене, а на крају су списак коришћених извора и литературе и индекс. Иако се тематски ограничио на односе Југославије и Трећег рајха, аутор је своју анализу хронолошки проширио и на период пре 1933. да би истражио континуитете у билатералним економским односима током различитих немачких влада и утицај промена општих међународних околности. Перица Хаџи-Јованчић се одлучио да проблематизује билатералне односе кроз анализу развоја привредних политика, идеолошких поставки које су утицале на планове и очекивања, развоја међусобне трговине, као и кључних мотива који су утицали на доношење одлука у Берлину и Београду. При том је тему сагледавао у ширем регионалном, континенталном и светском економском контексту.

Аутор указује на три периода југословенско-немачких економских односа. Први период (1933–1936) карактерише потписивање трговинског уговора из 1934, када су обе стране показале сусретљивост како би се ускладили економски интереси у циљу остварења краткорочних циљева